

UNITÁŘSKÝ ÉTOS: BIBLE A SVATÁ PÍSMA

Petr Samojský

Účel tohoto článku není polemika nad významem a hodnotou bible, ale tak jako v minulém díle nahlédneme do historických pramenů, abychom viděli, jakou roli bible sehrála v počátcích českého unitářství, jak ji vnímali naši předchůdci. Hlavní slovo bude opět dáno těm, kteří stáli u počátku českého unitářství a kteří je de facto formovali a vymezili.

Na rozdíl od unitářů v jiných zemích, české unitářství se nemuselo postupně oprošťovat od zažitých stereotypů křesťanství, které je založeno na božím zjevení, ale začít svou cestu jako náboženství, které vychází z přirozené lidské potřeby spirituality. Proto se o českém unitářství od samotných počátků hovoří jako o náboženství přirozeném, tvůrčím, pokrokovém. Zatímco křesťanství je na bibli závislé (podobně jako islám na Koránu), protože bible je nositelkou zjevení, unitářství bibli již nepotřebuje. Je tu prostá úměra: snížíme-li význam bible, relativizujeme i význam zjevení. Není-li pro nás však zjevení již důležité (protože máme k pravdě přístup jinými cestami), není důvod udržovat posvátnost bible (což samozřejmě ale neznamená snížení hodnoty literární, historické, duchovní apod.). Dejme teď slovo N. F. Čapkovi a jeho knize *Nová brázda*, kde je dobře vystižena rozdílná koncepce unitářství jako duchovního směru:

1. Co je míněno zázrakem?

Zázrakem míněna je událost, která by byla v rozporu s řádem přírodním. (Zázrakem by tudíž bylo kdyby, jak stojí v bibli, někdo vyňal muži žebro a učinil z něho ženu, kdyby některý člověk “byl ve střevách ryby tři dny a tři noci” a zůstal zdrav a k práci čilý, kdyby “zastavilo se slunce a stál měsíc”, kdyby sekera vylétla nad vodu, kdyby se lidské matce narodil syn bez lidského otce.

2. Co je náboženství s věrou v zázraky?

Je to každé náboženství, které s věrou v zázraky stojí a padá. (Někdy se také hovoří o “náboženství zjeveném”, čímž se označuje, že bylo ono zázračně zprostředkováno. Za starodávna lidé si nedovedli jiné náboženství ani představit a besedovati s Bohem po lidsku je v biblických vypravováních věcí zcela obyčejnou. Bůh sestoupí s nebe a umlouvá něco s některým člověkem. Mojžíšovi napsal prý prstem do kamene svědectví. Dle evangelií otevřelo se nebe a Bůh mluvil lidskou řečí lidem. Jinde opět byl to anděl, po němž Bůh lidem něco vzkázal.

3. Mají křesťanské církve s Židy společný základ víry?

Ano. Jest jím židovské svaté Písmo, zvané Starý zákon. Církve mají ještě Nový zákon, rovněž původu židovského. Sbírce, která obsahuje všechny knihy Starého a Nového zákona, říká se bible, nebo křesťanská bible.

(Křesťanská bible není jediným známým svatým písmem. Také jiná náboženství, jako [islámské] a buddhistické, mají své bible a křesťanské bible neuznávají. Jejich bible mají však s křesťanskou mnoho podobného. Byly prý též zjeveny a jsou též plny zázraků.

4. Jak se jmenují u nás lidé, kteří bibli přijali za základ svého náboženství?

Římsko-katoličtí, pravoslavní a všichni evangeličtí křesťané.

5. Zakládá se jejich náboženství jen na učení nebo také na zázracích bible?

Zakládá se hlavně na zázracích. Proto se také jmenují náboženství zjevená, to jest, zázračně zprostředkovaná.

(Z téhož důvodu nedovolávají se především rozumu a svědomí lidského, nýbrž božské autority. Na zázračné zprostředkování a zachování bible kladou důraz větší, než na její pravdivost. Mimo to bible jest plna zázraků, které tvoří řetěz “božího se zjevování”, na němž jsou založeny hlavní nauky jejich zjeveného náboženství, jmenovitě jejich učení o spáse.)

12. Je ve světě ještě více křesťanských církví vyznávající náboženství zjevené?
Je jich několik set.

13. Mají všichni jednu bibli?

Mají tutéž bibli, které u nás říkáme Kralická, které Němci říkají luterská, které katolíci říkají Vulgata, která do různých řečí překládána, různě nazývána, je vždy jednou a touž bibli, obsahující výběr z náboženské literatury starozidovské.

(Výjimku tvoří několik apokryfních spisů, které katolíci a některé evangelické církve uznávají, jiní je neuznávají za část bible.)

77. Jaký význam má bible?

Pozorné studium bible ukazuje, že jest ona knihou lidskou, neboť nese všechny stopy lidských křehkostí a omylů, fanatismu náboženského a vývoje od nižšího k vyššímu. V bibli jsou obsaženy velmi vzácné perly náboženského myšlení a citění starodávného židovského, vedle jiné četby, která zdaleka nedosahuje mravní úrovně dobrých českých nebo jinojazyčných náboženských spisovatelů.

(V V. Moj. 21:18-21 uvedeno jako boží přikázání ukamenovati neposlušné děti bez výslechu a soudu na pouhé nařknutí rodičů. Co tenkrát měli Židé za boží přikázání, dnes nazýváme zločinem.)

Víra založená na zázracích (ergo na nadpřirozeném zjevení) musí mít pevnou stavbu základů, aby zázrak, který se odehrál v minulosti, nemohl být relativizován a nově interpretován. To je jeden z důvodů, proč bývá text prohlášen za posvátný a uzavřen do kánonu, který dále není možno obměňovat.

Vývoj světového unitářství v tomto ohledu byl již zmíněn výše. Zatímco Transylvánie, vlivem skutečnosti, že se jedná o geograficky izolované území, (podobně jako banátští Češi), dnes představuje “unitářský skanzen”. Totiž v tom smyslu, že jejich organizace je stále vedena v tradičním duchu (v některých obcích dodnes jsou při shromáždění oddělení muži od žen). Na druhé straně svým vývojem jsou již za hranicí dogmatického lpění na bibli. U unitářů indických zase vidíme opravdovou různost. Podle území některé skupiny vychází z Upanišád, Bhagavadgíty a Véd, jiné (pozůstatky unitářských misijí v 18. století) jsou stále křesťansky laděné, zatímco američtí unitáři od dob svých misijí došli již mnohých změn.

O vývoji amerického unitářství, které prošlo opravdu bouřlivými změnami, píše v roce 1924 Otakar Kunstovný (*Náboženství dnešního člověka*, 36-37): “Vývoj, který prodělalo americké unitářství za sto let, je velice poučný. Vyšedši z massachusetského kongrecionalismu, jehož theologií původně bylo přísné kalvínství, směřovalo zprvu jen k větší prostotě, rozumovosti a náboženské snášenlivosti; hledělo činiti křesťanství ‘ztravitelnějším’. Vlastní unitářství, t.j. zavrhování trojice, nebylo až do r. 1815 nijak zdůrazňováno, ‘svobodomyslní křesťané’ . . . nechtěli býti ztotožňováni s unitáři anglickými, kteří již tehdy viděli v Ježíši pouhého člověka s tělesnými, duševními a mravními křehkostmi. Naprostý rozchod s orthodoxií proveden byl kolem r. 1820, když autorita bible byla nahrazena autoritou lidského rozumu. ‘Mám větší jistotu, že moje rozumná přirozenost je od Boha, nežli, že nějaká kniha je výrazem jeho vůle.’ (Channing).

Náboženské nauky neposuzovaly se již podle souhlasu či nesouhlasu s Písmem, nýbrž podle toho, 'zda jsou moudré či nemoudré, zda jejich dosah a důsledky jsou mravné či nemravné, zda podněcují praktickou zbožnost či zda jí brání.' Na tomto čistě moderním stanovisku stáli, alespoň theoreticky, unitáři – před sto lety.”

N. F. Čapek, který s šířením organizovaného unitářství v Československu začal, vycházel rámcově právě z unitářství amerického, které však v době Čapkova pobytu v USA bylo masivně ovlivněno humanismem (mnoho signatářů humanistického manifestu byli unitářští duchovní). Čapek vznikající syntézu amerického unitářství a humanismu dobře pochopil a svým bytostně širokým záběrem k tomuto základu přidal i mnohé další zdroje (důraz na širší ekumenu, humanitní psychologii, alternativní duchovní směry a mystiku), čímž vzniklo české unitářství jako unikátní svébytný duchovní směr. Nicméně i zde zůstává otázka autority, kde někdejší překonaná autorita tradice a bible je nahrazena autoritou novou. Bibli byla odebrána její posvátnost, a její kvalita, význam a potřebnost jsou poměřovány autoritou empirického poznávání, rozumu, racionality. Je to zřejmé: máme-li k dispozici možnosti objektivního pohledu na bibli, proč jich nevyužít, jen proto, že jakási skupina lidí kdysi tento soubor textů uzavřela do kánonu?

České unitářství v tomto neváhá, jak ukazuje Karel Hašpl (*Pokrokové náboženství*, 20-21): “Od dob biblických se podmínky života lidského i úroveň kulturní podstatně změnily, mravní nazírání vospělo. Co tenkrát bylo přirozené a znamenalo i vysoký stupeň mravnosti, z toho dnes nelze mnohé přijímat za pravdu a mravní pravidlo bez výhrad a námitek. Unitáři se proto staví k bibli kriticky jako ke každé dobré knize. Vede-li kterákoli z nich k novému, vyššímu poznání a přispívá-li k zušlechtění, povznesení a prohloubení lidského myšlení, dává-li člověku nové, vznešené pravdy a opravdové poučení, poskytuje-li nové výhledy, přijímají ji za své další Písmo. Zavrhuji každou knihu, každou myšlenku nepravdivou, špatnou a nízkou. A zavrhuji i v bibli, co není mravné a hodnotné a vybírají, co přispívá k vyššímu, lepšímu životu a nepřekáží vývoji a pokroku.”

Podobně to již dříve vyjádřil Čapek, když se ptá – jak bychom se dívali na lékaře, kdyby nám chtěl trhat zub středověkým způsobem? Jak bychom před operací v moderní nemocnici důvěřovali chirurgovi, který by si před zákrokem četl chirurgickou příručku z 16. století a opaloval své kleště nad plamenem? Buďme k bibli a autorům jejich textů milosrdní – i oni měli právo na omyl, i oni se mohli v lecčem mylit. Kdyby kdokoliv z nich, a to včetně Ježíše, žil dnes, jistě by své myšlenky formuloval jinak!

To se týká samozřejmě nejen bible, ale i jiných textů, které jsou chápány jako posvátné. V článku “Nejstarší bible” autor označený jako -or- připomíná těm, kteří příliš vyvyšují bibli, že ve světě je více podobných textů, jako je židovsko-křesťanská bible, a že jejich hodnota, důležitost a význam jsou srovnatelné. Podobně jako bible i jiná písma jsou chápána jejich uctívači jako inspirovaná nebo vnuknutá Bohem. Autor končí svůj příspěvek myšlenkou: “Aniž bychom v nejmenším chtěli podceňovati i jen jedinký verš v kterékoli bibli, který by obsahoval něco pravdivého, krásného nebo dobrého, chtěli jsme jen zdůraznit, že Nejvyšší své zjevení nijak neobmezoval jen na židovsko-křesťanskou bibli. (“Nejstarší bible” CC VI, 1928, 39)

Další článek v Cestách a cílich v roce 1938 rozebírá psychologickou rovinu poznávání, která probíhá srovnáváním jedné věci s druhou. Tuto myšlenku pak dále rozvádí: “. . . křesťan nemůže dosti dobře posouditi a poznati svoji bibli, jestli ji nesrovnává s jinými svatými písmi ve světě mimo křesťanství.” Uvádí pak další texty, neméně významné jako je bible, a tento výčet uzavírá myšlenkou: “Nebude k necti nesrovnatelného evangelia Ježíšova, až jednou všichni vážní badatelé všech náboženství se sejdou v přátelství a úctě, aby si pověděli, v čem ty jejich bible

souhlasí a v čem se rozcházejí. Rozšíří to jejich pohled a mnozí poznají, že za jejich farní zahradou Bůh nezůstal neosvědčen a jeho duch neomezil se jen na Palestinu.” (“Bible světa” CC XVI, 1938, 44-45)

Pro české unitářství je tedy příznačný nezaujatý pohled na bibli, uznávání stejného významu i jiných textů. Textů, ve kterých se obrazně řečeno projevil Bůh (tzn. ve kterých nacházíme pravdu) je mnoho v závislosti na moudrosti autorů a bystrosti čtenářů. Na to navazuje další myšlenka, se kterou české unitářství v dobách svého rozkvětu pracuje – tak zvaná unitářská “živá bible”. Hovoří o ní již v roce 1925 N. F. Čapek:

78. *Co je živá bible Svobodného Bratrství?*

Jest to výběr nejlepších statí z bible a z veškeré náboženské literatury všech dob a národů.

79. *Proč se jmenuje živá?*

Protože je možno jednotlivé stránky s dobrým čtením kdykoliv vyjmouti a nahraditi lepšími a životnějšími.

80. *Jaký je rozdíl mezi starou a novou biblií?*

O staré platilo: “Co je v bibli, to je pravdou.” O nové platí opačně: “Co je pravdou, to je biblií.” Proto člověk v duchu Svobodného bratrství nelpí na žádné tradici jako posledním slovu o nějaké pravdě, nýbrž ptá se, co je dnešním výsledkem odvěkého hledání a bádání lidstva a věčným jádrem všech tradic.

Velmi zajímavou souvislostí zde je americký unitářský duchovní Ralf Waldo Emerson, který totéž navrhol již téměř o sto let dříve: “Vytvoř si svou vlastní bibli. Vyber a shromáždí všechna slova a věty, které tě při čtení zasáhly jako hlahol trubky Shakespeara, Seneky, Mojžíše, Jana a Pavla.” (*Deníky*, červenec 1836) Bohužel se zatím nepodařilo prokázat, zda se jedná o paralelní nápad Čapka a Emersona, anebo zda Čapek tuto myšlenku od Emersona převzal. Čapek toto nikde nezmiňuje, jediným vodítkem se zdá být článek “Živá bible” s Emersonovými citáty. (CC XIII, 1935, 124-125) Odkazy na unitářskou “živou bibli” se pak objevují v průběhu let u různých dalších autorů (např. “Bible a válka”, CC VIII, 1930, 27; Jaroslav Stahl: “Má cesta k unitářství – V. Bible”, CC IV 1. pololetí, 1948, 49-55; Otakar Kunstovný: *Náboženství dnešního člověka*, 43; Jaroslav Šíma, ed.: *Tvůrčí náboženství*, 58).

Jaký význam má židovsko-křesťanská bible pro nás jako unitáře dnes? Naše východisko je podobné jako v dobách našeho vzniku: je to cenný dokument ať už po stránce historické, literární, symbolické nebo duchovní. Nicméně bibli chápeme jako soubor textů různé úrovně, které posuzujeme samostatně a v patričním kontextu. Skutečnost, že skupina lidí sestavila bibli do podoby uzavřeného kánonu, pro nás velký význam nemá. Texty vynechané jsou pro nás stejně cenné, jako texty zařazené do bible. Vždyť např. evangelium podle Marie, Tomáše nebo nově nalezené evangelium podle Jidáše jsou dalším proudem světla do života Ježíše. Biblické texty stavíme na roveň jakýmkoliv dalším textům světových náboženství, jako jsou Vědy, Korán, Bhagavadgíta atd. A hlavně souhlasně přitakáváme N. F. Čapkoví: “Co je pravdou, to je biblií.” Nacházíš pravdu v Exupérym, Tolstém, Seifertovi? Pak to je tvou biblií. Anebo řečeno přesněji, je to částí tvé osobní živé bible. A myšlenky, kterými žije naše unitářské společenství, to je naše společná unitářská bible.